

KIZIL RUSYA'DA MİLLİYETLER SİYASETİ - Türkistan Örneği –

Tülay KÖSEOĞLU*

Öz: Rusya eskiden beri “milletler zindanı” ismi ile ün kazanmış ülkedir. 1917 Şubat İnkılabı ile bu zindandan hürriyet dünyasına çıkılabileceğine inanıldıysa da ekseriyet yine kısmen eskisinden zor şartlar altında kaldı. Sovyet Rusya'nın en önemli meselelerinden biri milletler meselesi idi. Sovyet Rusya'sı halkının yarısından çoğu millî mücadele vermekte idi. Kendi millî varlığını korumak için mücadele eden halklar Sovyet Rusya'sı halkının yarısından çoğunu oluşturmaktaydı. Sovyet hükümetinin millî siyaseti de işte bu öz varlığı için mücadele eden halkları Ruslaştırıp eritmek idi. Bolşevikler, 1917 Ekim İhtilali'nin ardından Çarlık Rusya'sı topraklarında yaşayan Rus olmayan toplulukları kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Bu amaçla, Kasım 1917'de Lenin ve Stalin imzası taşıyan kararname ile Rusya'da yaşayan tüm halkların eşit olduğunu ilan ettiler. Kararnamede, Rus olmayan milletlere Rusya'nın himayesinde, muhtar idareler kurma hakkını tanıdıklarını bildirdiler. Türkistan'da, 1917 ile 1920 yılları arasında özerk ve bağımsız cumhuriyetler kuruldu. Bolşeviklerin samimi olmadığı, kurulan bu muhtariyet hükümetlerin ve bağımsız cumhuriyetlerin kısa sürede Bolşevik güçler tarafından silah zoruyla ortadan kaldırılmaları sonucu anlaşıldı. Asya Rusya'sındaki halklara Marksizm gibi araçlarla hükmetmeye çalıştılar. Türklük bilincini çok iyi bilen Stalin, Türklerin bir daha birleşmemeleri için Türkleri boy (urug) ve kabilelere ayırarak her birine farklı bir dil vererek alfabelerini değiştirmeye karar verdi. Bu planın ilk aşamasını; Türkistan'ı beş etnik Sovyet cumhuriyete bölmek oluşturdu. Bolşevikler, "önce böl sonra yönet" prensibine dayanıp, 1924 yılında millî sınırlar siyasetini takip ederek Türkistan'ı kabile cumhuriyetlerine böldüler. “Türk” ve “Türkistan” kelimelerinin millî kimlik unsuru olarak kullanılmasını yasakladılar. Eski Çarlık Rusya'sının tatbik ettiği siyaset, Bolşevik Rus ruhunda bir şekil aldı ve buna karşı millî güçler de harekete geçtiler. Bu çalışmada; 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'nin kurulması ile birlikte Bolşeviklerin Rus olmayan halklara yönelik iki Dünya savaşı arasında uyguladıkları milletler siyaseti incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik İhtilali, Türkistan, Milletlerin Özgürlüğü, Milliyetler Politikası.

* Dr. Öğretim Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-0374-0405, tulaykoseoglu@hotmail.com.

POLITICS OF NATIONS IN RED RUSSIA

– Turkistan Example-

Abstract: Russia has been frequently called as "Prison of Nations". Although the February Revolution of 1917 made people believe that release from this prison could be possible, many nations still struggle to live in difficult conditions. One of the most important issues for Soviet Russia was the problem of nations. More than half of the population in the Soviet Russia struggled for independence and national policy of the Soviet government was to Russianize these nations, who strived to protect their own national identity. After the October Revolution in 1917, Bolsheviks tried to reconcile with the non-Russian communities living in the former Tsarist Empire. For this purpose, Lenin and Stalin signed the Declaration of Rights of the Peoples of Russia in November 1917 which stated the equality of nations in Russia. With regard to this declaration, non-Russian national groups in different regions of Russia started political and national activities. Sovereign and independent states were formed in Turkistan between 1917 and 1920. However, these self-governing states and independent republics were annihilated by Bolshevik forces in a short span of time. Fearing the idea of pan-Turkism, Stalin decided to divide the Turks into tribes and clans and separated their language and alphabet in an attempt to prevent a union in the future. The first stage of this plan was to divide Turkistan into five ethnic Soviet states. Based on the principle of "divide and rule", Bolsheviks divided Turkistan into tribal states according to their national delimitation policy in 1924. They forbade the use of terms such as "Turk" and "Turkistan" as features of a national identity. This study examines the Bolsheviks national policy, following the Russian Revolution of 1917, towards non-Russian nations during the interwar period.

Key Words: Bolshevik Revolution, Turkistan, Freedom of Nations, Nationalities Policy.

Extend Abstract

History has shown that the right of self-determination could be the only solution for nationality issues. No nation would prefer to collaborate with any oppressive nation which threatens its independence. On the other hand, an oppressive nation would be reluctant to renounce its domination over another nation. Therefore, it is very difficult, even impossible, for both parts to meet and solve any matter in a way that can "please both parties". Nationality problem can be solved only when nations become the owner of their own destiny. Although steps were taken in Soviet Russia related to this issue, it turned out to be a disappointment.

Most of the novelties brought by the Soviets to Turkistan were carried out in the Tsarist Russia. Restructuring, which included creating new nation-states by dividing states artificially in Turkestan, was applied during the period of Tsarist Administration. The continuity between the Tsarist Russia and Soviet Russia manifested itself with religious, ethnical, and administrative separations.

The Bolshevik Revolution was regarded as a salvation by the Turkistan people who would reveal their national activities. Nations who lived under the rule of Tsarist Russia for a long time were swept away by the revolution and they moved directly towards their goals. They really believed that they could build their own nation-states. Although the Moscow government acknowledged the right of self-determination of nations at the beginning, during the struggle for Russian proletarian socialism, the government declared the repudiation of this right. The Communist Party even attempted to establish a proletarian dictatorship over Turkistan. Hopes in the beginning of the revolution were dashed and turned into national disaster. The Revolution abruptly ceased the political development of non-Russian nations.

The ideology of the October Revolution of 1917 was the assimilation of the nations. Its strategic priority was to break linguistic and cultural blocks. An administrative, economic, cultural and political structure, which reflected national elements, was created in the states that did not have the experience of being a nation. In December 1922, following the establishment of Soviet Socialist Republics Union, Turkistan came under the rule of Soviet government. This was the last stage of Russian expansionist policy. Russianism in the Tsarist period was replaced by Sovietization policies. In 1924, Stalin, the Chairman of the Council of People's Commissars of the Soviet Union, established the borders of Turkistan. The right of nations to self-determination, which was acknowledged as the main principle by Bolsheviks, was not applied in practice. The geography of Central Asia was determined in Moscow and it was imposed upon the local community. Instead of one Turkestan nation, artificial nations such as Kazak, Kirgiz, Uzbek and Turkmen were created. Bolsheviks completed their mission to Russianize Turkistan in October 1924 by establishing five socialist republics under the rule of Moscow. Another comprehensive project completed according to the nations policy of Bolsheviks was the changes in the alphabets of Turkish people in the union. The Latin Alphabet was adopted respectively in 1924 and in 1927. Yet the adoption of the Latin Alphabet by Turkey in 1928 changed their opinion and they decided to readopt the Cyrillic Alphabet. However, the necessity to express the same sounds with different letters in different languages complicates the nations' communication with each other.

Historical, cultural, religious traditions and customs of the Turkistan people were ignored in the Turkistan Soviet Socialist Republics. It was understood that the single most important authority in the government of the Soviet Union was the Communist Party. Although social improvements such as liberation of women, increasing education level, improvement of culture and healthcare institutions were appreciated by the public, the Soviet influence diffusing in every aspect of Turkish life led to the emergence of an anti-Soviet movement. Therefore, the slogan of "freedom of nations" remained only in theory. Oppressive policies, which had profound impact on the local religious and cultural life of the republics of Turkistan, did not affect nationalism in a negative way but rather it encouraged resistance to Stalinism.

The year of 1991 was the turning point for Turkistan. The dissolution of the Soviet Union led to the establishment of new and independent republics and Russians became a minority within these 14 republics. Moreover, borders which have been determined without consideration, still pose a problem today. For instance, division of the fertile Fergana Valley between Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan (Uzbeks and Tajiks stayed in Kyrgyzstan while Kyrgyz people were kept within the borders of Uzbekistan) without considering the ethnical structure and the realities of the region led to conflicts that still continue nowadays.

Giriş

1917 Şubat İhtilali çarlık rejimi için sonun başlangıcı; Rus olmayan halklar için ise siyasal değişimin başlangıcı oldu. İhtilalin çarlık yönetimine son vermesi Bolşevikler için sosyalist ihtilalin gerçekleşmesinde önemli bir engelin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Nisan 1917 tarihli Bolşevik Partisi VII. Kongresi'nde milliyetler meselesi ele alındı. Stalin kongreye sunduğu raporda: “*Birinci mesele, zulüm gören milletlerin siyasi hayatının nasıl düzenleneceğidir. Bu soruya cevap verirken şu nokta belirtilmelidir ki, Rusya'yı teşkil eden ve zulüm gören milletlere, Rusya devletinin bir parçası olarak kalmak veya ayrılıp bağımsız devletler teşkil etmek hususundaki arzularına kendilerinin karar vermesi hakkını tanınmalıyız*” diyordu. ¹ Kongre'nin sonunda şu kararlar alındı: 1. *Milletlere ayrılma hakkının tanınması.* 2. *Belli bir devlet içinde kalan milletler için bölgesel özerklik.* 3. *Millî azınlıkların serbest gelişmesini garanti altına alan özel kanunlar.* 4. *Belli bir devletin bütün milliyetlerinin proleterleri için tek ve bölünmez bir teşkilat, tek bir parti.*”²

¹ Derviş Kılınçkaya-Talas Omarbekov-Mirzahan Egamberdiyev, “Sovyetler Birliği Dönemi'nde Yıldırma Politikasının Bir Unsuru Olarak Türkçülük Suçlaması”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 30, (2019), s. 12. J. V. Stalin, *Works*, Vol. III, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1953, s. 54.

² Derviş-omerbekov-Egamberdiyev, *a.g.m.*, s. 13.

25 Ekim (7 Kasım) 1917’de saat 21.00’da St. Petersburg’daki Aura Savaş Gemisi’nde. Bolşeviklerin öncülüğündeki denizciler Kışlık Saray’a ilk top mermisini atarak İhtilali başlattılar. Böylece Rusya’da 8 ay içinde önce monarşi, ardından Geçici Hükümet yıkıldı ve Lenin yönetimindeki Bolşevikler yönetime el koydu.

Rusya’nın I. Dünya Savaşı’ndan hayal kırıklığı ile çıkması, 1917 Şubat ve Ekim İhtilalleri, ardından çıkan İç Savaş (1918-1922)’in yol açtığı parçalanma ve dağılmayı toparlama projesi Lenin’in başarısı idi. Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkının resmen tanınması, İç Savaş’tan galip çıkılmasında en etkin rolü oynadı. Bu hakkın tanınması ile Bolşeviklerin amaçladığı, sosyalist bir federasyon içinde eşit milletler birliğini sağlamaktı.³ Ancak Bolşevik öğretilerde, ekonomik sınıflar var olduğu sürece toplumda eşitlik sağlanamazdı. Bireylerarası bir eşitlik ancak sınıfsız bir toplumda gerçekten var olabilirdi. Zira proletarya diktatörlüğünün amacı, burjuvazi ve emekçi sınıf arasında şeklen bir eşitlik yaratmak değil, burjuvazi sınıfını tamamen ortadan kaldırmaktı. Bu diktatörlük, Sovyetler’de vücut bulan işçi ve köylü sınıflarının organlarıydı. Kızıl Ordu’ya sadece işçiler ve köylüler alınacak, anayasal haklardan sadece işçi ve köylü yararlanabilecekti.⁴

Lenin (Vladimir İlyiç Ulyanov 1870–1924), sosyal adaletsizlik ortadan kaldırılıp, sosyal eşitlik sağlanırsa toplumdaki bireyler arasında menfaat çatışmalarının ortadan kalkacağına ve “millet” olgusunun kalmayacağına, farklı milletlerin millî hassasiyetlerinin başlangıçta desteklenmesi gerektiğine, daha sonra uygulanacak olan sosyal ve kültürel politikalarla sosyalist bir düzenin oluşacağına inanıyordu. Bu amaçla “Milliyetler Komiserliği”ni kurdu ve bu konuyu Josef Stalin (1878–1953)’e teslim etti.⁵ Milliyetler Komiseri Josef Stalin de 1922 Sovyet Anayasası uyarınca bu komiserliği, Rusya İmparatorluğu’ndan geriye kalan büyük kısmı, milliyet esasına dayalı bir federasyon halinde her bir milliyetin kültürel bir varlık teşkil ettiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ne dönüştürdü. *En büyük bölüm – “Büyük Rus” milliyetinin yaşadığı- “Rusya Sosyalist Cumhuriyeti”* oldu. ⁶ Türkistan, Sibiry ve Kafkasya için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri teşkil edildi. Bunların hepsi merkezi Komünist Parti’nin kontrolünde oldular. Lenin’in ölümünden sonra yönetimi tamamen ele

³ E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi* 1917-1923, C. 1, çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 137-138.

⁴ Oy hakkı bir hak olmaktan ziyade seçmenlerin sosyal bir görevi haline geliyordu. RSFSC Anayasası, “başkalarını kâr amacıyla çalıştıranlara”, “kendî emeklerinin ürünü olmayan bir gelirle geçinenlere”, “bağımsız iş adamlarına”, “keşişlere, papazlara” ve adam öldürenlerle akıl hastalarına oy hakkı tanıımıyordu. Oy hakkının sınırlandırılması 1936’ya kadar yürürlükte kaldı. Bkz. Carr, *a.g.e.*, s. 138.

⁵ Bolşevikler, Paris Barış Kongresi (1919)’ne katılmamalarına rağmen milliyet ilkesinin tanınmasına razı göründüler.

⁶ Carlton J. H. Hayes, *Milliyetçilik Bir Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 177-178.

geçiren Stalin, Rus olmayan halkları muhtariyet ilkesine göre düzenleyip, Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Tacik diye ayırdı.

Çarlık Rusya'sı döneminden itibaren Rus olmayan halkları Ruslaştırmaya yönelik çabalar, SSCB döneminde özellikle Stalin'in yönetime gelmesi ile birlikte kendisinden olmayı dışlama, yok sayma, ortadan kaldırmaya yönelik politikaya dönüştü.⁷ Bu dönemde uygulanan milliyetçilik politikası, yerel unsurların millî kimliklerini yok sayma üzerine inşa edilmiştir. Bolşevikler, Rus olmayan halklar ile olan ilişkilere temel oluşturması bakımından, "millet, ırk ya da renk ayrımının kesinlikle reddi" politikasını öne sürdülerse de bu politika sadece ilke olarak kaldı. Çünkü tek başına yeterli değildi. Ayrıca geri kalmış milletlere medeniyet getirerek onların ileri milletlerden ayıran mesafeyi kapatabilmelerini sağlamaları için "yardım"da bulunmak gerekiyordu.⁸ Bunun için uzak sınır bölgelerde ağır sanayi kurmak, siyasi bakımdan son derece etkin bir çare olarak görüldü. Örneğin Mayıs 1930'da açılışı gerçekleştirilen Türkistan -Sibiryaya demiryolu ile Türkistan'ın tamamı Moskova'ya bağlandı.⁹ Demiryolu ile Rusya'nın pamuk, yün ve ipek gibi ham maddelere olan ihtiyaçları temin edildiği gibi bu proje ile Bolşevikler, Türkistan'da pamuk ve muhaceret siyasetlerini kolaylıkla uygulayabildiler. Sovyet döneminde Rus olmayan halklara yönelik bu uygulamalar zamanla çarlık yönetimini arar nitelik kazandı.

Türk Yurdu'nda Milliyetler Siyasetinin Uygulanması

Rusya Türkleri, millî bağımsızlık mücadelesi veren halklar arasında ayrı bir yer tutmaktadır. Millî mücadele için ayrıca bir propaganda yapmaları gerekmiyordu, her bir unsur ülkelerinin, Ruslar tarafından istila edildiğini biliyordu.¹⁰ Şubat İhtilali ile millî unsurlarını Rus halkı ile birlikte yaşama yolu benimsetilen Türkistanlılar, Rusya Demokrat Konfederasyonu'nda yaşamaya razı olmuşlardı. Ancak Rus demokrasisi Ekim İhtilali ile yıkılınca Türkistan'ın Sovyetleştirilmesi, öncelikle Çarlık Rusyası'ndan miras kalan toprak düzenlemesi çerçevesinde gerçekleşti. Amaç, Müslümanlara Sovyet sisteminin yanında değil, içinde yer bulmaktı.

Türkistan'da Sovyet hükümetinin ilk 7 yılı mücadelelerle geçti. 2 Kasım 1917'deki kararname ile Rusya'da yaşayan tüm halkların eşit olduğunu ilan eden deklarasyon yayınlandı.¹¹ Yayınlanan deklarasyonda, Rus olmayan milletlere Rusya'nın himayesinde, muhtar idareler kurma hakkını tanıdıklarını bildirdiler. Bu durum Rusya'nın değişik bölgelerinde yaşayan

⁷ Tahir, "Milliyet ve Amalgam [Karışma, karıştırma] Meselesi", *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 56, (1934), s. 22-23.

⁸ Carr, a.g.e., s. 334.

⁹ Yaş Türkistanlı, "Türk-Sib", *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 5-6, (1930), s. 28-34.

¹⁰ [İsimsiz]. "Aladırgan Vaziyetimiz Açık Bolsun", *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 17, (1931), s. 1-4.

¹¹ A. Bennigsen,-Lemerciler C. Quelquejoy, *Step'te Ezan Sesleri Sovyet Rejimi Altındaki İslam'ın 400 Yılı*, çev. N. Uzel, Selçuk Yayınları, İstanbul 1981, s.126-128.

Rus olmayan halkların millî ve siyasi faaliyetlerinin ortaya çıkmasında etkili oldu. Türk aydın kesimi de bu ortamdan yararlanarak siyasi faaliyetlerine hız verdi. İşte bu dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti, Hive (Harezmi) Devleti, İdil-Ural Millî Muhtariyeti, Kırım Millî Muhtariyeti, Kazakistan'da Alaş-Orda Hükümeti, Hokand'da ise Türkistan Millî Hükümeti kuruldu. Muhtariyet, şüphesiz millî duygularını teşvik etmiş ve bu millî duygular başlangıçta kendilerini Sovyet iktidarı ile tezat içinde görmemelerine sebep olmuştu.¹² Ancak Bolşeviklerin samimi olmadığı, 1918 yılının ilk aylarında muhtariyet hükümetlerini ortadan kaldırmaları sonucu anlaşıldı. Millî hükümetlerin ortadan kaldırılmasına; *“Onların muhtariyetleri ortadan kaldırılarak, bu burjuva milliyetçilerini Sovyetleştirme gereklidir. Bazı yerel Sovyetler her türlü muhtariyeti kabul etmeyerek, milli meseleyi silah gücüyle çözümlenmeye karar vermişler. Ancak bu, Sovyet hâkimiyeti için uygun olmayabilir, çünkü böyle bir davranış halk kitlelerini burjuva-millî önderler çevresinde birleşmeye yönlendirebilir. Böyle önderleri, anavatanın gerçek kurtarıcısı ve milletin koruyucusuymuş gibi öne çıkarılabilir ki, bu Sovyet hâkimiyeti tarafından hiçbir zaman kabul edilemez. Sovyet hâkimiyetinin görevi, muhtariyeti reddetme değil, onu vermektir. Ancak bu muhtariyeti yerel Sovyetler temelinde kurmak gerekir. Böylece Sovyet hâkimiyeti halk kitleleri tarafından yaygın olarak desteklenebilir,”*¹³ gerekçe gösterildi. Sovyet hükümetinin sert tedbirler alması sonucu Türkistan yenildi.¹⁴ Türkistanlıların kendi aralarında birlik olamamaları ve millî birlik duygusunun her tarafta yeterli düzeyde bulunmaması yenilginin önemli sebeplerinden idi. 30 Aralık 1922 tarihinde, Sovyetlerin III. Kongresi'nde S.S.C.B.'nin kurulmasına ilişkin karar onaylandığında, Türkistan'daki yönetimlerin kaderleri de çizilmişti. Bolşevikler ilk olarak, on yıldan fazla sürecek olan "ulusal sınırları belirleme" politikası ile işe başladılar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulduğu Aralık 1922'de, Türkistan'ın tamamı Sovyet yönetimine geçmiş bulunuyordu.

Türkistan 1924 yılına kadar; Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Buhara Halk Cumhuriyeti ve Harezmi Halk Cumhuriyeti şeklinde idare edildi. 1924 yılında ise etnik cumhuriyetlere ayrıldı. Türkistan'ın haritası yeniden çizildi. Bu cumhuriyetlerin içinde özerk cumhuriyetler, özerk bölgeler ya da ulusal topraklar yer aldı. Bu bölünmeye göre: 1. Nüfusu 940.033 olan Türkmenistan Cumhuriyeti'nin merkezi Aşkabad'dır. Merv ve

¹² Kohn Hans, *Der Nationalismus in der Sowjetunion*, Frankfurt Am Main, Frankfurt 1932, s. 85.

¹³ Timur Kocaoğlu, “Rus İhtilalleri ve Türk Halkları Sovyetler Birliği'nin Yayılma Siyaseti (1905-1991)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 18, (2002), s. 8.

¹⁴ 1919 yılında Taşkent'te toplanan Müslüman Komünist Teşkilatları Kurultayı'na katılan ve Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Başkurt veya Tatar denilen kabile isimlerini sona erdirerek, onların tamamına "Türkistan Türk Sovyet Cumhuriyeti" içinde toplamak gerektiği hususunda karar çıkaran Türkistanlılardan 1938 yılına gelindiğinde hiçbir hayatta değildi. Bkz. Oktay, “Türkistan'da Türkçilik”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 106, (1939), s. 27-36.

çevresi, Taş Havza, Çarcoy ve Kerki bölgeleri buraya dâhildi; 2. Nüfusu 3.963.300 olan Özbekistan Cumhuriyeti'nin merkezi Taşkent'ti. Maverünnehir, Semerkand ve Fergana vilayetleri, Buhara ve Hive hanlıklarının Özbeklerle meskûn yerlerinden oluşuyordu. Dört vilayete ayrılmıştı. Buhara Vilayeti, Zereşan Vilayeti, Kaşkaderya Vilayeti ve Surkhanderya Vilayeti olarak; 3. Nüfusu 739.500 olan Tacikistan Cumhuriyeti'nin merkezi Duşanbe idi. Kurgan Tepe, Karategin, Dervaz, Şughnan, Vakhan, Pençikent, Ura Tepe buraya dâhildi; 4. Nüfusu 714.700 olan Kırgızistan Cumhuriyetine, Yedisu ve Sırderya Vilayetleri'nden Çu, Talas ve Narın ırmaklarının yukarı kısımları, Celalabat ve Oş bölgeleri dâhildi; 5. Nüfusu 11.740.323 olan Kazakistan ise yedi vilayet ve bir bölgeden oluşuyordu.¹⁵

Oliver Roy bu durumu: "*Bir sömürgeci gücün yalnızca ülkeleri değil, dilleri ve ulusal tarihleri, hatta folklor ve edebiyatı şekillendirdiği tek örnek budur. Sovyet sisteminde büyüleyici olan şey, bu bütünlük kaygısıdır*" şeklinde yorumlamaktadır.¹⁶ Bolşevikler, "önce böl sonra yönet" prensibine dayanarak, millî sınırlar siyasetini takip ettiler, Türkistan'ı kabile cumhuriyetlerine böldüler. Moskova, bu siyasi bölümlenmeyi yaparken ideolojik ve pratik amaçlara sahipti. Otorite sahibi yerel liderler ile anlaşma yapmak yerine daha genç ve tecrübesiz, hatta kolay ikna edilebilecek Türkistanlılar seçildi. Örneğin Özbekistan Cumhuriyeti'nin hükümet başkanlığına 28 yaşındaki Feyzullah Hocayev (1896-1938), Özbekistan Komünist Partisi I. Sekreterliğine ise 26 yaşındaki Ekmel İkrarov (1898-1938) getirildi. Moskova'nın bu politikası, Türkistanlı aydın zümrenin Moskova siyaseti aleyhtarlığına dönüştü. Bolşeviklerin siyasetine karşı çeşitli provokasyonlar ile suçlanan aydınlar, "Türkistan Türk Milliyetçiliği" yaptıkları veya "Özbek ve Alaş-Orda zenginlerinin güçsüzü güçlüye ezdiren burjuva ideolojisi"ni savundukları gibi gerekçelerle suçlandılar. Sonunda, binlerce Ceditçi ve Alaş-Orda'cı hapse atıldı veya sürgüne gönderilerek cezalandırıldı.¹⁷ Bağımsızlık mücadelesi veren aydınların birçoğu ülkeyi terk ederek muhaceret hayatı yaşamak zorunda kaldı.

Sovyetlerin, Türkistan'ı "uluslara ayırma" politikasının mantığı, siyasaldı. Bolşevikler, kabileler arasındaki farklı hususiyetleri farklı bir millet şeklinde göstermeye çalıştılar. Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen gibi kabileler arasında, Ruslar ile Türkistanlılar arasındakine benzer "millî düşmanlıklar"

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1947, s. 23-26.

¹⁶ Oliver Roy, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. M. Moralı, Metis Yayınları, İstanbul 2000, s. 99.

¹⁷ Oktay, "Türkistan'da Türkçilik", s. 27-36.

yaratmaya çalıştılar.¹⁸ Lenin, Stalin ve diğer yöneticiler, farklı yollarla ama aynı politikayı savunuyorlardı. Söylemlerinde millî bağımsızlık meselesine vurgu yaparak yalandan da olsa ilan edilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Sovyet Cumhuriyetleri, bir devletin sahip olması gereken her türlü donanımına sahipti; bir devlet başkanı, bir bayrak, bir siyasal parti, bir ulusal dil ve bir millî marşı vardı. Ancak gerçek amaç, farklı halkları bir Sovyet ekseninde bir araya getirmektir. Bunu yaparken halkların, hakları ve hukukları gözetelecekti ancak tek başlarına ayakta durmaları engellenecekti. Uygulanan politikalarda amaç aynıydı. Hiçbir şekilde ulus deneyimi olmayan coğrafyada, milliyetçiliği ortaya çıkaran unsur, emperyalist güç tarafından yerleştirilmeye çalışılan idari, iktisadi, kültürel ve siyasal bir biçimdi.¹⁹

Sovyet Rusya’da, Türkistan coğrafyasında yaşayan Türkler’i birleştirecek bir ülkü olabileceği düşünülen "Türk" ve "Türkistan" kelimelerine karşı özellikle Bolşevikler döneminde, aşırı duyarlılık gösterildi.²⁰ Türkistan’ın bütün bölümlerinde ve halkın ortak bir geçmişi olan, asırlardan beri tüm dünyanın bildiği tarihî "Türkistan" isminin kullanılmasını engellediler. 16 Haziran 1924 tarihinde "Turtsik"’in (Türkistan’da Bolşevik Merkezî İdaresi) kararıyla "Türkistan" ve "Türk Respublika" kelimeleri kaldırılarak yerine, bütün dünya ilim âleminde daha çok Doğu Türkistan, Moğolistan ve Tibet bölgeleri için kullanılan "Orta Asya" ifadesi getirildi ve Sırderya’nın aşağı kısımları, Aral Gölü ve Mangışlak hariç tutularak, "Rus Türkistanı" karşılığında kullanılmaya başlandı.²¹ "Türkistan" gibi siyasi ve kültürel içeriği olan terimler resmî yazışmalardan kaldırıldı, onun yerine sosyal tansiyonu yükselten ve milletler arasında stratejik kaynakların rekabetine yönelik "milliyetçilik" kavramı getirildi.²²

Moskova’nın, Türkistan kelimesini unutturmak için bölgeye Orta Asya demesi ile "Türkistan" düşüncesini, milletlerin isimlerini değiştirerek silme yolunu tercih etmesindeki amacı, küçük grupları egemen olan milletle kaynaştırmaktı. Bunun için 1925 yılında yerel kullanıma uygun olması için "Kırgızlar" adı Kazak, "Kara-Kırgızlar" adı ise "Kırgız" olarak değiştirildi. Özbeklere bağlı olup Kazakça konuşan Fergana Kıpçakları, ayrı bir millet olarak adlandırıldılar. 1930 yılından sonra "Özbek" olarak adlandırılmaya

¹⁸ M. Ç. "Sovyet Orta Asya Federasyonundan Millî Müttehid Türkistan Devletine", *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 16, (1931), s. 8.

¹⁹ Andersen Benedict, *Hayali Cemaatler*, çev. İskender. Savaşır, Metis Yayınları. İstanbul 2020. s. 120–123.

²⁰ [İsimsiz]. "Türk-Sib Yolu Stalin Atılmakçı", *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 11, (1930), s. 32.

²¹ Togan, a.g.e., 1947, s. 23–25. Ayrıca bkz. [İsimsiz-3]. (1927). "Türkistan İsmi, Hududu ve Mesahası Hakkında", *Yeni Türkistan*, c. I, s.y. 5-6, (1927), s. 30–36.

²² Ahmet Buran, *Kırşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 59-61.

başlandılar ve böylece "Kıpçak" adı silinmiş oldu.²³ Ancak, milliyet statüsüne çıkarılan gruplar,²⁴ Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Tacik’in, bütün kimlikleri kapsamamasına dikkat edildi.

Milliyetler politikası ile Bolşevikler, Sovyetler Birliği coğrafyasındaki Panislamist ve Pantürkist kadroları etnik bakımdan birbirinden farklılaştırıp, ortaya çıkardıkları ulus devletlere, tarihsel süreç içerisinde o topluluğun kimliği sayılan bir dil ve etnik aidiyet vererek Sovyet sistemi içerisinde eritmeye yönelik bir politika uyguladılar.²⁵ Bu politika ile bir yandan Beş Yıllık Plan (1928-1932)’ın uygulanması sağlandı, diğer yandan Türkistan’da bir gün Sovyet rejiminin ve ideolojisinin güvenilir desteği haline gelecek bir yerli proletaryanın doğması amaçlandı.²⁶ Ayrıca milliyet sorununun neticesi olan yerlileştirme politikası ile de tam anlamıyla proleterleştirilmenin sağlanacağını umut ettiler.²⁷ Zira Bolşevikler, millet meselesini Rus olmayan halkların teveccühünü kazanmak için ortaya atmışlardı.

Aslında Türkistanlıların ve Sovyet Rusya’sının boyunduruğu altında bulunan Rus olmayan milletlerin, diğer dünya halkları gibi kendi hak ve mukadderatına sahip olmadıkça Rusya meselesinin sağlam bir temelde halledilme ihtimali de yoktu.²⁸ Türkistanlılar, Kızıl Rus emperyalizminin siyasetine karşı mücadele etmekte idiler. "İşçi ve çiftçi hükümeti" adını taşıyan bu politika altında ne Rus çiftçisinin ne de Rus işçisinin hak ve hukuku vardı. Her iki kesim de Çarlık Rusya’sı dönemindeki gibi köleler durumuna getirilmişlerdi. Eskiden nasıl ki mülk sahipleri ve sermayedarlara karşı mücadele etmek zorunda kalmışlarsa, şimdi de Sovyet hükümetine karşı mücadele etmek mecburiyetinde idiler.²⁹

²³ Ronald Wixman, *The Peoples of the USSR: An Ethnographic Handbook*, M.E. Sharpe, New York 1984, s. 120.

²⁴ Örneğin; Aral Gölü’nün güneydoğusunda yerleşik olan Karakalpaklılar, Kazak lehçesi konuşuyorlardı ama Buhara’nın egemenliğindeydiler. Kazaklara bağlanarak asimile edilmeleri gerekirken Özbekistan’a bağlandılar. Oliver Roy bu durumu, Kazakları zayıflatmak amacıyla yapılmış olabileceği şeklinde izah etmektedir. Bkz. Roy, *a.g.e.*, s. 113.

²⁵ Bolşeviklerin milletler politikası bağlamında gerçekleştirdikleri kapsamlı bir diğer proje de birlik bünyesindeki Türk halkların alfabelerinde yapılan değişiklikler oldu. 1924 ile 1927 yılları arasında Latin alfabesi uygulamasına gidildi. Ardından 1928 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin Latince’ye geçmesi Sovyet hükümetinin fikir değiştirmesine enden oldu ve yeniden Kiril Alfabesi’ne dönülmesine karar verdi. Ancak bu kez farklı dillerde aynı seslerin farklı harflerle ifade edilmesi gibi nedenlerle halkların birbirleri ile anlaşabilmesi zorlaştırıldı. Bkz. Nursulu Çetin ve Zhulduz İmashova. “Rusya’nın Orta Asya Politikaları”, 19-20 Ekim VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu Türk-Rus İlişkileri”, *KARASAM*, Giresun 2017, s. 237.

²⁶ Carr, *a.g.e.*, s. 335.

²⁷ İlater, “Türkistan’da Millileştirilme Meselesi”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 23, (1931), s. 27–30.

²⁸ [İsimsiz] “Rusya’da Milliyet Meselesi Yeşilgen mi?”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 7-8, (1930), s. 6-7.

²⁹ Timuroğlu, “Rusya’nın Bugünkü Vaziyeti ve Türkistanlılarının Vazifesi”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 12, (1930), s. 25–27. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ALLWORTH Edward, (ed.) *Central Asia: 130 Years of Russian Dominance*, New York 2002.

Sovyetler döneminde milliyetler siyasetinin araçları, etnografya ve dil bilim olmuştur. Sovyet etnografyasını Stalin kendisi belirlemiştir. Stalin "halk"ı; "tarihsel olarak dilden, topraktan, iktisadi yaşamdan, psikolojik eğitimden oluşmuş ortak bir kültürde kendini gösteren istikrarlı bir topluluk" olarak tanımlıyordu.³⁰ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, söz konusu halk, farklı halklarla kaynaşarak, yani herhangi bir siyasal zorlamaya gerek olmadan kendiliğinden değişecekti.

1930’lu yılların ortalarından itibaren Avrupa’da artan siyasi buhran, Moskova hükümetini tedirgin ediyordu. Stalinizm’in baskıcı yönetiminin sertleştiği bu dönemde Stalin, Sovyet Rusya’daki milletlerin uluslararası silahlı çatışmaya fiilî olarak katıldıkları takdirde, milletlerin kurtuluş hareketinin Sovyet Rusya için ne kadar tehlikeli olabileceğinin farkında idi.³¹ 1934–1937 yılları arasında Bolşevikler tarafından yetiştirilen mahalli hükümet ve parti teşkilatları başına getirilen kadrolarda (yerli halktan kişilerdi) yeniden düzenleme yapılmaya başlandı. Rus olmayan halklar arasından yönetimin üst kademelerine atanmış olmak da yetmiyordu, sayıca hâkim durumda olan Rusların bakış açısını benimsemeleri gerekiyordu. Direnenlerin üst mevkilere yükselme şansı zaten yoktu. Yerli komünistler ile Rus komünistlerin beraberliği de samimi değildi. Yerli komünist Rus yoldaşına “Panslavist” gibi isimler taktığı gibi Rus komünist de yerli yoldaşını “milliyetçi” diyerek suçlamaktaydı.³² Her ikisi de birbirini aldatırken tüm zararı Türkistan halkı görüyordu. Moskova, önemli kararların alındığı idari başkentti. Bu sırada Sovyetler de “Büyük Rusya” zihniyetine doğru bir yaşıyordu.³³

Bolşevikler, milliyetçi siyasetlerle komünist siyasetleri bir arada uyguladılar. Yaptıkları propaganda ile kitleler üzerindeki baskılarını arttırdılar. İçeride dönük ekonomik yapı, dış ülkelerle ticaret ve seyahat engeli, başka milletlere karşı şüpheli bir tutum sergilenmesi; millî ordu, millî okullar ve gizli polis teşkilatı aracılığıyla kitleler üzerinde zora dayalı bir yönetim inşa edilmesinin yanı sıra *Rus müziği ve balesi, Rus sanatı, Rus bilim ve teknolojisi kültürünün müthiş İvan, Büyük Petro gibi tarihi Rus “kahramanları” kültürünün canlandırılması* totaliter milliyetçiliğin güçlenmesine sebep oldu.³⁴

³⁰ Josef Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun*, çev. M. Ardos, Sol Yayıncılık, Ankara 2012, s. 11.

³¹ [İsimsiz]. “Millî Maksadımız Yolu Togrı Bolsun”, *Yaş Türkistan*, c. X/sy. 114, (1939), s. 2–7. Aynı makalede, Marksizm-Leninizm okulundan çıkan bu "liderler" in tamamının şu veya bu şekilde "tabii milletler kanunu" nun etkisi altında olduklarını, Rus olmayan ülkeler toprağına, kendi millî yaşam unsurlarını korumak yerine Moskova hükümetinin Rus Bolşevizmini destekleyen kişileri getirdiğinden bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Timuroğlu, “Millî Tulkun”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 47, (1933), s. 6–13.

³² [İsimsiz]. “Şövinizm Togrınsıda [Hakkında]”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 2, (1930), s. 1–2.

³³ Carr, *a.g.e.*, s. 336.

³⁴ Hayes, *a.g.e.*, s. 194.

Stalin’in bütün iktidarı merkezileştirerek hayatın tüm sahalarına yayılması, Türkistanlı komünistleri Sovyetler Birliği’ne karşı muhalefete götürdü. “Milliyetçi sapkın” “halk düşmanı” olmakla suçlanan mahallî komünistlere karşı iki büyük dava açıldı.³⁵ 1938’de gerçekleştirilen “Büyük Temizlik”te birçoğu kurşuna dizilerek öldürüldü. SSCB’nin milliyetler politikası Ruslaştırılmaya yönelik strateji olarak kaldı. 1924 Sovyet Anayasası’ndan itibaren Sovyet cumhuriyetlerinin kendi istekleriyle bu birliğe girdiği ve isteyen her cumhuriyetin bu birlikten çıkma hakkının bulunduğu hakkındaki maddeye bütün Sovyet anayasalarında yer verilse de bu madde de diğer maddeler gibi Sovyet dönemi boyunca sadece kâğıt üzerinde kaldı.

Sonuç

Bugüne kadar tarihî tecrübeler, milliyet meselesinin her milletin kendi geleceğine sahip olması ile çözülebileceğini göstermiştir. Hiçbir milletin, üzerinde hâkimiyet kurduğu bir halk ile kendi geleceğini yönetmede iş birliği yapamayacağı aşîkârdır. Gayet de doğaldır ki ezilen bir halk kendi hakkını tam manasıyla almak ister. Hâkim olan her millet için ise başka bir halkın üzerindeki hakimiyetinden vazgeçmek ağır gelir. O nedenle her iki tarafın aynı yerde durup herhangi bir meseleyi “her iki tarafı da razı edecek” bir ruhta çözmeleri de çok zor hatta imkânsızdır. Milliyet meselesi tüm halkların kendi millî geleceğine gerçek anlamda sahip olanları ile mümkün olabilir. Bu anlamda Sovyet Rusya’da adım atılmışsa da kısa sürede hüsrarla sonuçlanmıştı.

Sovyetlerin, Türkistan coğrafyasında gerçekleştirdiği yeniliklerin birçoğu Çarlık döneminde uygulanmaya konuldu. Türkistan’daki devletlerin bölünerek yapay olarak yeni ulus devletler ortaya çıkarılması şeklindeki yapılandırma, Çarlık yönetimi tarafından başlatıldı. Çarlık Rusya’sı ile Sovyet Rusya dönemleri arasındaki süreklilik; dinî, etnik ve idari alanda bölünme ile kendini gösterdi.

Bolşevik Devrimi Türkistanlılar için bir kurtuluş olarak görüldüğü gibi millî faaliyet alanlarını da aydınlattı. Uzun yıllar Çarlık Rusya’sı sömürgeliğinde yaşayan halklar, devrimin getirdiği havanın ışığına kapıldılar, gözleri kamaştı ve doğrudan doğruya amaçlarına yöneldiler. O dönemde millî bir devlet kurabileceklerine çok inandılar. Moskova Sovyet hükümeti iktidarının başlarında, halkların kendi mukadderatını belirlemesi, hatta Rusya’dan ayrılmasını kabul etti. Bununla birlikte Rus proleter sosyalizmi için mücadele ettiği bir dönemde, hiçbir milletin ayrılmaya hakkı olmadığını da ilan etti. Komünist Partisi, halkların kendi geleceklerini belirleme konusunda samimi olmadığı gibi Türkistan üzerinde proleter hükümranlığının kurulması

³⁵ Walter Kolarz, *Die Nationalitätspolitik der Sowjetunion*, Frankfurt Am Main, Frankfurt 1956, s. 266-267.

için çalıştı.³⁶ Devrimin başındaki ümitler, kısa sürede millî faciaya dönüştü. Devrim, Rus olmayan halkların siyasi gelişimine aniden son verdi.³⁷

Ekim İhtilali ile ideolojik olarak, halkları Rusça konuşan bir Sovyet insanı içinde eritmek hedeflendi. Stratejik önceliği dilsel veya kültürel bütünleri kırmak oldu. Daha önce hiçbir ulus deneyimi olmayan devletlerde, millî unsurları ortaya çıkararak idari, iktisadi, kültürel ve siyasal yapı oluşturuldu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulduğu Aralık 1922'de, Türkistan'ın tamamı Sovyet yönetimine geçti. Bolşevikler, Türkistan'ı tam anlamıyla Ruslaştırmak için başlattıkları çalışmaları Ekim 1924'te, Moskova'ya bağlı 5 sosyalist cumhuriyetin kurulması ile tamamladılar. Türkistan Sovyet Cumhuriyetleri, Türkistan halkının tarihî, kültürel, dinî gelenekleri ve millî adetleri dikkate alınmadı. Sovyetler Birliği'nde devlet yönetimi konularında tek ve en önemli otoritenin Komünist Partisinin görüşleri olduğu anlaşıldı.

Kadınların hürriyetlerine kavuşturulması, eğitim düzeyinin arttırılması, kültür ve sağlık kuruluşlarının iyileştirilmesi gibi sosyal gelişmeler pratikte kitlelerin onayını kazansa da Sovyet etkisinin millî Türk hayatının her cephesini sarması, anti-Sovyet yaklaşımı beraberinde getirdi. Böylece “milletlerin özgürlüğü” şiarı teoriden öteye gidemedi. Türkistan'daki cumhuriyetlerde mahallî, dinî ve kültürel hayatın maruz kaldığı baskıcı politika, milliyetçiliği geriletmedi; aksine Stalinizm'e karşı olan direniş ve bu yüzden ona karşı olan her şeye taraftar olan milliyetçiliği teşvik etti.

Kaynakça

- ALLWORTH Edward, (ed.) *Central Asia: 130 Years of Russian Dominance*, New York 2002.
- BENEDICT Andersen, *Imagined Communities*, Verso, Londra 1992. (Türkçesi: *Hayali Cemaatler*, çev. İskender. Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 2020).
- BENNIGSEN A., Lemerciler C. *Quelquejoy, Step'te Ezan Sesleri Sovyet Rejimi Altındaki İslam'ın 400 Yılı*, çev. N. Uzel, Selçuk Yayınları, İstanbul 1981.
- BURAN Ahmet, *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- CARR Edward Hallett, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, C. 1, çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul 2012. (Orjinali: Edward Hallett. *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, Vol. 1 (History of Soviet Russia), W. W. Norton and Company, 1985.)
- ÇETİN Nursulu, İMASHOVA Zhulduz, “Rusya'nın Orta Asya Politikaları”, 19-20 Ekim VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu Türk-Rus İlişkileri”, KARASAM, Giresun 2017.
- HANS Kohn, *Der Nationalismus in der Sowjetunion*, Frankfurt Am Main, Frankfurt 1932.
- HAYES Carlton J. H., *Milliyetçilik Bir Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995. (Orjinal adı: *Nationalism: A Religion*, New York 1960)
- KAMALOV İlyas, *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, Ankara 2011.

³⁶ M. Ç. “Millî Mesele Tiveregide”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 9-10, (1930), s. 7-15.

³⁷ Patrik von zur Mühlen, *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984. s. 7.

- KOLARZ Walter, *Die Nationalitätspolitik der Sowjetunion*, Frankfurt Am Main, Frankfurt 1956
- MÜHLEN Patrik Von Zur, *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Mavi Yayınları, Ankara 1984. (Orjinali: Zwischen Hakenkreuz und Sowjetstern, Der Nationalismus der sowjetischen Orientvölker im Zweiten Weltkrieg, Droste Yayınevi, Düsseldorf 1971.)
- RONALD Wixman, *The Peoples of the USSR: an Ethnographic Handbook*, M.E. Sharpe, New York 1984.
- ROY Oliver, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. M. Morali, Metis Yayınları. İstanbul 2000. (Orjinal adı: The New Central Asia, New York University Press, New York 2005.)
- STALIN Josef, Works, Vol. III, *Foreign Languages Publishing House*, Moscow 1953.
- _____. *Marksizm ve Ulusal Sorun*, çev. M. Ardos, Sol Yayıncılık, Ankara 2012.
- TOGAN Ahmet Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1947.

Makaleler

- ÇAĞATAY, (1932). “Millî Tuygu ve Millî Ruh Öldürülemesi”, *Yaş Türkistan*, c. III/sy. 33, (1932), s. 20-23.
- İLTER, “Türkistan'da Millileştirilme Meselesi”, *Yaş Türkistan*, C. II/sy. 23, (1931), s. 27–30.
- KILINÇKAYA Derviş-OMARBEKOV Talas-EGAMBERDİYEV Mirzahan, “Sovyetler Birliği Dönemi'nde Yıldırma Politikasının Bir unsuru Olarak Türkçülük Suçlaması”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 30, Güz 2019, s. 1-27.
- KOÇAOĞLU Timur, “Rus İhtilalleri ve Türk Halkları Sovyetler Birliği'nin Yayılma Siyaseti (1905-1991)”, *Türkler*, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 741-759.
- [İsimsiz]. “Türkistan İsmi, Hududu ve Mesahası Hakkında”, *Yeni Türkistan*, C. I/sy. 5-6, (1927), s. 30–36.
- M. Ç., “Millî Mesele Tiveregide”, *Yaş Türkistan*, C. I/sy. 9-10, (1930), s. 7-15.
- OKTAY, “Türkistan'da Türkçilik”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 106, (1938), s. 32–36.
- TAHİR, “Milliyet ve Amalgam [Karışma, karıştırma] Meselesi”, *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 56, (1934), s. 20-23.
- TİMUROĞLU, “Rusya'nın Bugünkü Vaziyeti ve Türkistanlılarını Vazifesi”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 12, (1930), s. 25–27.
- _____, “Sovyet Orta Asya Federasyonundan Millî Müttehid Türkistan Devletige”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 16, (1931), s. 4-9.
- _____. “Millî Tulkun”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 47, (1933), s. 6–13.
- [İsimsiz]. “Şövinizm Togrısında [Hakkında]”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 2, (1930), s. 1–5.
- [İsimsiz] “Rusya'da Milliyet Meselesi Yeşilgen mi?”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 7-8, (1930), s. 6-7.
- [İsimsiz]. “Türk-Sib Yolu Stalin Atalmakçı”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 11, (1930), s. 32.
- [İsimsiz]. “Aladırgan Vaziyetimiz Açık Bolsun”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 17, (1931), s. 1–4.
- [İsimsiz]. “Millî Maksadımız Yolu Togrı Bolsun”, *Yaş Türkistan*, c. X/sy. 114, (1939), s. 2–7.